

Een gesprek met mijn kleinzoon

Opa, wat is vertrouwen?

Tja jongen, vertrouwen bestaat uit twee dingen. Zonder meer ervan uitgaan dat iemand je helpt als er iets is wat jezelf niet kunt oplossen. Maar ook geloven dat iemand anders zich gedraagt zoals hij beloofd heeft.

Dat snap ik niet opa.

Nou kijk, als ik zeg 'Spring maar uit die boom, want opa zal je opvangen' dan doe ik wat van mij verwacht mag worden. Jij kunt jezelf niet opvangen. Jij moet ervan kunnen uitgaan dat je oude maar toch nog wel sterke opa jou netjes opvangt als je naar beneden springt. Daar zijn opa's nu eenmaal voor. Bovendien moet je geloven dat ik mijn woord hou en dat ik dus niet een stapje achteruit doe als jij die tak loslaat. Dat tezamen is vertrouwen.

Dus als je me niet opvangt en ik doe me pijn, dan heb ik geen vertrouwen?

Nee, nou haal je een paar dingen door elkaar. Jij laat de tak los omdat je me vertrouwt. Als ik echter een stap achteruit zou doen dan val jij op de grond. In dat geval zou ik onbetrouwbaar zijn. In de eerste plaats omdat ik je niet help terwijl ik daarvoor de aangewezen persoon ben, en in de tweede plaats omdat ik mijn woord breek. Dan ben ik een onbetrouwbare opa.

Maar dat zou toch niet eerlijk zijn, opa?

Inderdaad, maar je kunt er niet altijd op vertrouwen dat iemand die in de positie is om jou te helpen jou ook werkelijk opvangt, en dat hij ook altijd doet wat hij zegt. Als je dan niet wordt opgevangen en op de grond valt, dan krijg je pijn en dan verdwijnt het vertrouwen dat er eerst was.

Wat zou ik dan gaan doen opa?

Ik denk dat je dan uiteindelijk alleen nog maar op jezelf gaat vertrouwen. Dan denk je alleen nog maar hoe je jezelf moet redden.

Maar dat is toch heel erg opa, zo zou ik toch niet mogen worden? Hoe zou dat dan opgelost moeten worden?

Tja jongen, dan zou je gewoon weer je vertrouwen in iedereen moeten zien terug te krijgen. Dan moet je weer lief voor je ouders zijn en behulpzaam voor je vriendjes. En op school aardig en oplettend voor de meester en niet vechten op het

schoolplein, of op het voetbalveld. En niet met een steen of een mes rondlopen, want dat zou een teken zijn dat je niemand vertrouwt. Dus je netjes en fatsoenlijk gedragen.

Maar opa, hier klopt iets niet, jij bent begonnen. Ik dacht dat ik je kon vertrouwen, omdat jij beloofde dat je me zou opvangen en omdat jij daartoe ook in staat was. Maar jij stapte achteruit en toen deed ik me pijn en verloor ik het vertrouwen. In jou, en in iedereen. Toen moest ik mezelf gaan redden. En nou wil jij dat ik het vertrouwen in anderen moet zien terug te krijgen door mezelf ineens lief en netjes te gaan gedragen. Terwijl het bij jou begonnen is. Hoe kan dat nou?

Je hebt gelijk jongen. Als ik wil dat jij weer vertrouwen in mij hebt dan moet het goede voorbeeld bij mijzelf beginnen. Dat was ik even vergeten. Dank dat je me daar aan herinnert.

Wat zou je dan gaan doen, opa?

Nou, ik zou eerst beginnen toe te geven dat ik heel erg fout ben geweest en ik zou je dan vragen of je me wilt vergeven. En als je me dan inderdaad vergeven zou hebben, zou ik me gaan afvragen hoe het nou gekomen is dat je me niet meer kon vertrouwen. Ik zou heel diep gaan nadenken en met wijze mensen gaan praten over wat er met opa aan de hand is. Want als opa zijn kleinkind, of dat van de buurman, uit een boom laat vallen is er iets heel goed mis met die opa.

Met wat voor wijze mensen zou je dan gaan praten opa?

Nou, met mensen die ervoor hebben geleerd om opa te helpen om erachter te komen wat er ooit bij opa is fout gegaan en hoe dat dan is gekomen. Die kunnen opa helpen om de goede oplossingen te vinden, in plaats van door te gaan met gedrag dat mensen pijn doet, waardoor die mensen het vertrouwen verliezen en alleen nog maar aan zichzelf gaan denken.

Zou dat moeilijk zijn opa om uw gedrag te veranderen waardoor ik weer vertrouwen in u zou kunnen krijgen?

Nou en of jongen, heel moeilijk, misschien wel onmogelijk.

Klinkers

Kees Schuyt en Imrat Verhoeven

Prof. mr. dr. C.J.M. Schuyt en drs. I. Verhoeven zijn resp. raadslid en staflid bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR).

Institutioneel vertrouwen als bron van legitimiteit

Democratie en vertrouwen op de overheid vormen twee belangrijke pijlers van de samenleving.

Er moet onderscheid worden gemaakt tussen verschillende vormen van vertrouwen, waarbij

'vertrouwen op de overheid' het beste te interpreteren is als institutioneel vertrouwen. Het behoud van institutioneel vertrouwen als bron van legitimiteit vraagt om permanent onderhoud.

Als gevolg van de politieke turbulentie in 2002 staat het thema 'vertrouwen' weer volop in de belangstelling. Een veelgehoorde kreet in de verkiezingscampagnes van 2002 en 2003 is dat de vertrouwensbreuk met de burger zo snel mogelijk moet worden hersteld. Binnen de democratische rechtsstaat vormt vertrouwen echter een paradoxaal gegeven. De democratie is immers een vorm van geïnstitutionaliseerd wantrouwen die is georganiseerd op basis van de beginselen van de rechtsstaat. Democratie betekent invloed uitoefenen op beslissingen via collectieve acties. De beginselen van de rechtsstaat bieden hiertoe een procedurele ruimte waarin men het hartgrondig met elkaar oneens kan zijn en toch altijd tot oplossingen voor conflicten kan komen. Dit systeem functioneert echter op basis van vertrouwen. Wie binnen dit systeem vertrouwen geeft, maakt geen gebruik van de democratische mogelijkheid om de besluitvorming te beïnvloeden. De overheid krijgt speelruimte om zichzelf taken te stellen en deze uit te voeren, teneinde een bijdrage te leveren aan de existentiële veiligheid en -tevredenheid van burgers onderling.¹

Het genereren van vertrouwen door de overheid is geen geringe opgave, gezien de verplaatsing van de politiek naar onder andere internationale verbanden, mondige burgers en private organen met publieke

taken.² Om hier meer zicht op te krijgen legt dit artikel het accent op institutioneel vertrouwen. We geven eerst een conceptuele schets van het begrip vertrouwen. Vervolgens beschrijven we een aantal ontwikkelingen in de verhouding tussen institutioneel vertrouwen en democratische legitimiteit. Tenslotte bespreken wij de rol van de overheid bij het onderhoud van institutioneel vertrouwen.

Het begrip vertrouwen

In navolging van de socioloog SZTOMPKA vatten wij vertrouwen op als a bet about future contingent actions of others. Uit deze omschrijving volgt dat een vertrouwensrelatie schematisch is weer te geven als: A vertrouwt B om X te doen.³ Vertrouwen is een relatief gegeven omdat X een variabele factor is. Een rechter (B) wordt bijvoorbeeld door procespartijen (A) vertrouwd om recht te spreken (X1) en niet om de openbare orde te handhaven (X2). Vertrouwen wordt dus bepaald door de betrokken actoren en hun onderlinge verwachtingen en verplichtingen binnen een specifieke context. Dit betekent voor het begrip vertrouwen dat het zeer uiteenlopende betekenissen kan hebben. Dat blijkt ook uit de verschillen in benaderingswijze en omschrijving tussen wetenschappelijke disciplines.⁴ Binnen de diversiteit aan opvattingen over vertrouwen kan onderscheid worden gemaakt door twee niveaus te benoemen, namelijk het persoonlijke en het bovenpersoonlijke en door een tweedeling te maken in een rationele en morele vertrouwensgrondslag. Door niveaus en grondslagen met elkaar te verbinden ontstaat een matrix die vier aspecten van vertrouwen typeert: zie figuur 1.⁵

Vertrouwen op persoonlijk niveau

Op het persoonlijke niveau vormen individuen zowel het subject als het object van vertrouwen. In relatie tot het object kan vertrouwen verklaard worden uit een instrumentele inschatting van de betrouwbaarheid van de te vertrouwen persoon of

[1] Vergelijk M. E. Warren (red.), *Democracy & trust*, Cambridge: Cambridge University Press 1999; Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *De toekomst van de nationale rechtsstaat*, Rapporten aan de regering nr. 63, Den Haag: Sdu 2002 (hierna: WRR 2002).
[2] M. Bovens, 'De permanente verplaatsing van de politiek', *S & D* 2002-12, p. 14-20.
[3] P. Sztompka, *Trust: a sociological theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999; R. Harré, 'Trust and its surrogates: psychological foundations of political process', in: Warren 1999, (zie noot 1) p. 249-272.
[4] A. Hemerijck, 'Over institutionele aanpassing en sociaal leren', in: T. Jaspers & J. Outshoorn (red.) *De bindende werking van concepten*, Amsterdam: Aksant 2002, p. 5-48.
[5] Zie voor deze niveaus en grondslagen resp. J. Cohen, 'Trust, voluntary association and workable democracy: the contemporary American discourse on civil society' in: Warren 1999 (zie noot 1), p. 208-248; WRR, *Nederland handelsland*, Rapporten aan de regering nr. 66, Den Haag: Sdu 2003, en: B. Nootboom, *Vertrouwen: vormen, grondslagen, gebruik en gebreken van vertrouwen*, Schoonhoven: Academic Service 2002.